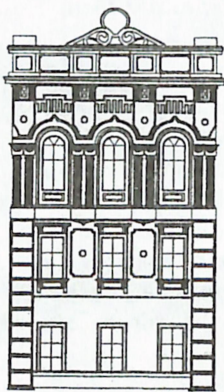

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Культура України

Випуск 6
Мистецтвознавство

Збірник наукових праць

Харків
2000

Бібліотека ХДАК
інв. № 437757

ОПРЯЖЕННЯ

КЖЕМГЛЯР

КОНТИНУУМ КУЛЬТУР: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА

Розглядається проблема подолання бар'єрів між національними культурами, визначаються людські цінності щодо консенсусу міжнародного співтовариства

Технічний прогрес протягом останніх десятиліть змінив наш світ. Одночасно драматично вплинув на характер економічних і політичних процесів, що відбувалися у світі, на розвиток культур. Велика економічна інтеграція виявилася можливою в результаті, зокрема, швидкого розвитку транспортних систем та засобів зв'язку, і це зробило очевидною необхідність тісного міжнародного співробітництва. Жан Моне, засновник Європейського Союзу (ЕС), відзначив, що економічна інтеграція вела нації до добровільного прийняття подібних законів і організації однакових інституціональних структур, а в остаточному підсумку змінювалися їхні відносини. Він підкреслив, що це постійно модифікувало взаємовідносини між культурами і могло розглядатися як частина «процесу розвитку самої цивілізації» [1, 2]. Філософ Бертран Расел, що неодноразово писав про вплив взаємозалежності, відзначив, що «в новому світі доброзичливість до тих, чия релігія потребує захисту, буде не просто моральним обов'язком, а умовою, що не припускає винятку, для виживання. Людське тіло не матиме довге життя, якщо його руки конфліктують з ногами, а шлунок воює з печінкою. Загалом людське суспільство набуває властивості єдиного людського організму, і якщо ми існуватимемо і далі, то повинні знаходити почуття, звернені до підвищення добробуту всіх, при цьому прагнення до індивідуального добробуту має бути спрямоване на весь організм, а не на ту або іншу окрему його частину» [8].

На межі тисячоліть відбувається відродження європейської цивілізації, яка після завершення інтеграційних процесів у ЄС цілком зможе конкурувати з американо-австралійською цивілізацією, культура якої ще перебуває у стадії формування. Одночасно синхронізм проникнення європейської культури в Америку, Австралію та Нову Зеландію і жорстокий прискорений конгломерат її з культурою африканських негрів або місцевих аборигенів дозволяє виявити в цих процесах багато спільного, незважаючи на віддаленість континентів.

Фінансово-економічна криза 1997-98 рр. підштовхує до об'єднання країни південно-східної Азії, серед яких новим лідером є Китай, що вбирає капітали постраждалих від кризи сусідніх країн - «азіатських тигрів», Японії, що стала новим локомотивом світової економіки [3]. Такий же лідер виник на межі тисячоліть в африканській цивілізації - це Південно-Африканська республіка (ПАР). Незважаючи на сильний вплив північноамериканської культури, зберігає свою ментальність і культурні особливості латиноамериканський континуум культур. Відносно відокремлено вже декілька тисячоліть існує індійська культура, духовну силу якої не змогла зламати навіть колоніальна залежність від Англії, що в період завоювання Індії була економічним, а багато в чому і політичним світовим лідером. Релігійний фактор був основою формування і духовної сили багатьох культур, хоча за наших часів практично тільки така молода і впливова релігія, як іслам, залишається вирішальним чинником формування ісламської, а, по суті, навіть панісламської культури. Інші ж сучасні культури набувають все більш полірелігійного і поліетнічного характеру.

Проте, посилення взаємозалежності одночасно створило проблеми, що виникають від конфлікту між національним суверенітетом і колективним благополуччям. Дійсно, не буде неправильним сказати, що нині прагнення більшості країн до інтеграції і поглиблення міжнародного співробітництва наптовхується на опір, пов'язаний із бажанням захистити національні інтереси, трансформувати суверенітет у супернаціональні структури. Отже, ключовим питанням у майбутньому буде таке: чи неминуче прискорена економічна інтеграція (подальші технологічні зміни уже не в змозі контролювати лише одну незалежну державу) приведе країни до того, щоб шукати загальний ґрунт, а можливо, і створювати спільні структури в інших сферах, таких як зовнішньополітична діяльність і оборона? Чи зумовить відмова від певної частини суверенності в економічній сфері аналогічний процес в інших галузях міжнародних зв'язків?

Більшість населення планети усвідомило необхідність організації певних інститутів на національному рівні для того, щоб забезпечити життєдіяльність суспільства. Всі розуміють необхідність існування законодавчої влади для прийняття законів, виконавчої влади для їхнього виконання і судової влади для трактування законів, а також проведення юридичного аналізу при виникненні розбіжностей у розумінні. Більшість погодиться з точкою зору, що центральний банк та інші фінансові струк-

тури необхідні для регулювання різноманітних сторін економічного життя нації. Є всі підстави вважати, що критерієм досягнутого ступеня розвитку і цивілізованості є такий рівень, до якого подібним інститутам даної культури дозволено піднятися, а в подальшому - і спроможність забезпечити стабільність життя і процвітання народу. І навпаки, відсутність подібного інституціонального прогресу руйнує творчу силу і життєздатність культури, стримує процес її розвитку.

Зрозуміло, що національні структури й уряди в межах взаємозалежності, що посилюється у світі, все менше і менше спроможні вирішувати ключові проблеми, значна частина яких набула важливого міжнародного значення. Це саме те розуміння, що змушує мислителів, таких як А. Неклесе, звертатися до ситуації «препарування та дезінтеграції» з інституціональними структурами, що є основою міжнародних зв'язків. Уряди все більше не в змозі проводити ту політику, що здійснювали в минулому, а це асоціюється в свідомості людей з його суттю. Річард Купер, один із видатних економістів міжнародного рівня, наводить цікавий приклад. Він зауважив, що деякі економетричні дослідження показали, що за останні 40 років відбулося істотне скорочення параметра, який економісти називають «фінансовим мультиплікатором»[10].

Суть такого підходу полягає в прагненні зрозуміти вплив фінансової політики держави (зокрема зниження рівня оподаткування) на розміри валового національного продукту. Якщо розмір цього мультиплікатора порівняти в деяких державах за досить тривалий період, наприклад, з початку 50-х років, то виявиться, що він поступово зменшується. Це означає, що тоді, як у попередні роки, уряди дивилися на фінансові важелі як на спосіб вирішення деяких макроекономічних проблем (таких як постійний ріст рівня безробіття), то нині такі можливості помітно скорочуються. Подібні дії британських і французьких урядів просто-напросто «виліпилися» на весь світ швидше, ніж це звичайно бувало (наприклад, у більший імпорт японської електроніки й автомобілів). Або, як відзначає Р. Купер, «зростаюча інтернаціоналізація економіки призвела до зниження можливості урядів вести діло так, як це має бути»[10].

Це, в свою чергу, може призвести (а іноді і призводило) до паралічу дій урядів, до виникнення відчуття того, що, оскільки світ змінився і не перебуває більше під їхнім контролем (або, принаймні, він став слабше), то оптимальна політика - не робити взагалі нічого. Крім того, громадськість очікує рішучих дій при про-

веденні економічної політики, і мало ймовірно, що їхні лідери зможуть заспокоїти свої народи, мотивуючи тим, що вони мало що можуть зробити, оскільки традиційні методи майже вичерпали себе в результаті дії тих або інших чинників, що знаходяться поза їхнім контролем. Як результат - виникнення у громадськості глибокого відчуття незадоволеності та апатії, що можна спостерігати в багатьох державах.

Невдачі в досягненні міжнародних інституціональних домовленостей у політичній сфері очевидні. Від Руанди до Югославії, а також в інших охоплених війною районах - всюди можна спостерігати свідчення невдач міжнародного співтовариства у вирішенні невідкладних (а часом пов'язаних із трагедіями) проблем, що є результатом відсутності міжнародних структур, наділених необхідною владою. Адаже це дозволило б їм вживати необхідні заходи в тих ситуаціях, які не в змозі розв'язати національні уряди. Якщо за короткий строк можна було знищити близько 1 млн. жителів Руанди, а цю різанину було показано в усіх куточках земної кулі, є всі підстави думати, що навряд чи міжнародне співтовариство здатне що-небудь зробити, хіба що висловити співчуття. Цю трагедію можна назвати жорстким обвинувачувальним актом, який свідчить про трагічні недоліки існуючої міжнародної політичної системи. Доказом проникливості й інтуїції може бути дослідження, проведене в 50-і р. професорами Гарвардського університету Г.Кларком і Л.Соном. Вони писали про необхідність «створення всесвітніх структур, аналогічних тим, що дозволяють підтримувати законність і порядок у національних суспільствах і на місцевих рівнях» [4].

Все це зумовлює необхідність порушити таке питання: якою може бути найбільш дієва відповідь на зниження ефективності політики? Перша і очевидна відправна точка - усвідомлення того, що значна частина неефективності урядових дій, безпомічність, що їх супроводжує, виникає тому, що необхідні акції починають здійснювати окремі суверенні держави, які діють поодиноці і прагнуть максимально використовувати свою владу. Крім того, спільні, скоординовані зусилля можуть підвищити (іноді дуже помітно) ефективність раніше недієвої політики. Усвідомлення того, що у світі, де ступінь взаємозалежності постійно збільшується, національні структури все менше і менше спроможні вирішувати проблеми, які по суті набули міжнародного характеру, і що необхідно елементарно підвищити політичну активність, є рушійною силою низки експериментів, проведених у різних частинах світу і спрямованих

на посилення інтеграційних процесів, створення наднаціональних структур для їхньої підтримки, надання необхідної спрямованості. У дуже цікавій редакційній статті «Суверенітет проти страждань» Б.Урквахарт (колишній співробітник ООН з особливих питань зовнішньої політики) відзначив, що «більшість процесів, що відбуваються в сучасному світі, піддають сумніву принципи національної суверенності. Технологія розвитку засобів зв'язку, забруднення навколишнього середовища, радіоактивні відходи, невиправданий ріст грошей в обігу, посилення впливу релігійних ідей і секуляристських тенденцій, СНІД, наркоманія, тероризм - усе це лише мала дециця того, на що в межах національних кордонів приділяється мало уваги» (New York Times, 17 Apr. 1991). Основним серед подібних експериментів можна назвати економічний, політичний і інституціональний розвиток Європейського Союзу [5].

Частково недовіра до глобальних структур зумовлена спадковими властивостями людської натури. Багато хто думає, що людина за своєю природою егоїстична та агресивна, і війни є відповідним відображенням її внутрішнього змісту. Виходячи з цього, вимирання людства як виду практично неминуче. Оскільки руйнівна сила зброї з урахуванням сучасної технології стає все більшою, настане час, коли людство просто-напросто знищить себе.

Проте подібні погляди суперечать постулатам багатьох релігій, які говорять, що «людина - важливіша цінність, її вартість безмежна» і після відповідної освітньої підготовки ці «цінності» можуть побачити світ і принести немало користь людству загалом. І не слід вважати наївним заперечення релігіями того, що люди поводяться огидно один з одним. На жаль, протягом ХХ ст. людство довело подібні здібності до небувалого розміру, і, можливо, те століття згадуватимуть як такий етап у процесі еволюції людини, коли подібна здатність набула жахливих розмірів. Це визнання того, що «руйнація, війна й експлуатація були проявом незрілості в тривалому історичному процесі і нині людська раса однозначно відчуває почуття тривоги, що свідчить про настання етапу зрілості» [6].

Дехто бачить інші перешкоди на шляху створення глобальних структур. Так, вони розглядають різноманіття людського роду як непереборний бар'єр стосовно поглиблення міжнародного співробітництва і реалізації ініціатив, які могли б сприяти утворенню глобального інституту влади. На їхню думку, для того, щоб сконструювати державну машину, спроможну управляти на глобальному рівні, індивідууму необхідно мати якості, прийнятні

для всіх і визнані усіма, чого в даний час немає. Але такий підхід не бере до уваги швидкого розвитку засобів зв'язку, що відбувся в ХХ ст., і є свідченням трансформації світу в інформаційну цивілізацію. Революція у сфері комунікацій скоротила відстані на нашій планеті і привела до більшого зближення націй. Більше того, вона змусила людство взяти під сумнів погляди на людську натуру і його (людства) нездатність перебороти первісну обмеженість, зробила значний внесок у зростання самоусвідомлення людей як громадян планети.

Крім швидкого розвитку телекомунікацій і засобів зв'язку існують інші всіма визнані чинники, спроможні допомогти подоланню різноманітних бар'єрів. Дійсно, багато хто розглядає Декларацію прав людини як своєрідний широкомасштабний консенсус певної частини міжнародного співтовариства з фундаментальних загальнолюдських цінностей. У різних статтях Декларації такий концептуально важливий параметр, як воля людей, розглядається як основа для функціонування урядів і, відповідно, для періодичного з'ясування їх легітимності за допомогою виборів (Стаття 21). Повинні бути забезпечені законодавчі гарантії безпеки громадян і рівного захисту для всіх (Стаття 7); повноцінний доступ до інформації, свобода створення асоціацій і волевиявлення (Стаття 19); право власності (Стаття 17); право на рівень життя, достатній для підтримки здоров'я і добробуту індивідуума та його сім'ї на необхідному рівні (Стаття 25).

У будь-якому разі існування міжнародних інститутів або Всесвітнього уряду зовсім не означає стандартизації цінностей. Головне, щоб було визначене певне коло людських цінностей, які визнаються усіма націями і є суб'єктом дії міжнародних відносин, наприклад, екологічна стабільність. А вже крім того можуть існувати різні конкретні інституціональні структури. Наприклад, різноманітні релігії і вчення так само, як традиції і звичаї.

Створення наднаціональних структур припускає втрату суверенітету в певних сферах. Але готовність передати частину повноважень наднаціональним інститутам (як це було з Європейським Союзом) уже сама по собі є цілеспрямованою дією в сфері культурної і національної суверенності. Так, коли в 1994 р. громадяни Австрії, Фінляндії і Швеції взяли участь у національних референдумах своїх країн і ухвалили рішення урядів про вступ до Європейського Союзу, то тим самим була передана частина суверенітету в ключових галузях, що були раніше у веденні національних урядів. Це було зроблено з тієї причини, що влади

усвідомлювали, що визнання існування загальних інтересів і переваги від більш тісного співробітництва перевищують збитки від втрати деякої частини суверенності.

Нині функціонуюча система суверенних держав часом створює ілюзію свободи. Так, країни можуть застосовувати силу для захисту своїх «життєвих» інтересів, що, наприклад, і робили Іран і Ірак протягом 80-х років, зазнаючи людських втрат, руйнуючи економічні, соціальні й політичні основи існування суспільства. Політики могли безперешкодно вирішувати, яку частину держбюджету необхідно виділити на потреби оборони й охорону державних кордонів. Але подібна свобода є серйозним обмеженням на шляху акумулювання ресурсів для підвищення життєвого рівня населення. Може краще не мати свободи для того, щоб володіти знаряддям ведення воєнних дій, оскільки міжнародні політичні організації сягнули такого рівня розвитку, який дозволяє їм усунути необхідність значних витрат на безпеку. Таким чином визволяються кошти для боротьби з голодом і злиднями або для вкладення їх у майбутнє своїх дітей.

Відмовляючись від деяких національних «свобод», не потрібно при цьому потрапляти у полон ідей про єдиний Всесвітній уряд у супердержаві, типу оруелівського, де контролюється і направляється кожний крок, де знищується сама думка про розмаїтість людських рас, що упродовж століть були джерелом життя і творення. Правильніше було б уважно досліджувати принцип єдності в різноманітності, який не повинний ігнорувати розмаїтість етносів, що відрізняються за мовою, образом мислення, навичками і традиціями.

Ще один контраргумент супротивників Всесвітнього уряду полягає в переконанні, що при реалізації подібної ідеї виникне величезна за своїми розмірами і неієздатністю бюрократія [7]. Водночас цілком можливо, що створення міжнародних інститутів дозволить урядам позбутися (або значно скоротити масштаби) багатьох обтяжливих їх функцій (наприклад, оборона), які нині є невід'ємною частиною життєдіяльності суверенної держави. Подібне скорочення створило б як мінімум немалі потенційні можливості для ефективної діяльності соціального організму.

Таким чином, утворення глобальних структур не лише сприяло б розширенню малоефективно працюючої бюрократичної системи, а й раціоналізації діяльності уряду, поступово б усунуло бар'єри, що виникають на шляху об'єднання людства, породжують страх, підозрілість, нездорову конкуренцію в діях держав. У

будь-якому разі негативні явища, що асоціюються з протидією бюрократії (будь то місцевий рівень, національний або міжнародний), можна усунути через поліпшення діяльності адміністративної системи і управління (при чіткому визначенні цілей і конкретної відповідальності), але не скасуванням бюрократичного апарату як такого.

Громадяни тієї або іншої країни часом можуть відчувати, що уряд не розуміє їхніх потреб і не в змозі раціонально розпоряджатися наявними засобами й ефективно працювати. Але мало хто стверджуватиме, що логічним вирішенням таких проблем був би розпуск уряду, тому що виконувани ним функції можуть бути ліквідовані або його дії взагалі проігноровані. Висуваються аргументи і проти створення міжнародного органу з охорони навколишнього середовища; мотивацією є те, що це може призвести до росту забюрократизованості. Подібні висловлення навряд чи можна вважати серйозними, оскільки це однозначно припускає, що альтернатива краще, тобто нехай виникне глобальна екологічна криза, що неодмінно настане в результаті відсутності форуму, де можна було б на міжнародному рівні обговорити цю проблему і необхідні дії.

Ті ж, хто думає, що утворення Всесвітнього уряду неминуче призведе до суперцентралізації влади, до надмірного зменшення локальних і національних свобод, навіть до виникнення якоїсь світової диктатури, повинні звернутися до історії. Коли в Сполучених Штатах колонії відмовилися від суверенітету на користь федеральної влади, нічого подібного не сталося; тим більше аналогічні речі не відбулися в Європі. У демократичних суспільствах, що живуть відповідно до існуючого законодавства, цілком можливо обмежити легальними способами активність уряду, як це мало місце з Європейським Союзом, завдяки використанню час від часу так званого принципу допоміжності. Це означає, що певна сфера, така, наприклад, як початкова освіта, ефективніше працюватиме під контролем нижчих урядових чиновників (у даному разі місцевих органів влади); при цьому припускається, що більш високі урядові чини безпосередньо не займатимуться цією галуззю. Використання зазначеного принципу передбачає, що питання охорони навколишнього середовища, управління економікою, оборони, безпеки (оскільки вони торкаються інтересів будь-якої країни) повинні перебувати у віданні наднаціональних структур. У цьому ж напрямі діє і такий чинник, як високий ступінь інтеграції держав.

Список літератури

1. *Бусыгина И.* Неравномерность регионального развития остается характерной особенностью Европейского союза // Евро.- 1999. - №4 <http://www.chronicle.ru/publish/magazine/euro/1999-e4/contents.htm>
2. *Алан А.Тейт.* Глобализация - угроза или новые возможности для Европы? Проблемы теории и практики управления. <http://www.ptpu.ru/ARCHIVE.HTM>
3. *Иноземцев В.* К истории становления постиндустриальной хозяйственной системы (1973-2000). <http://scd.centro.ru/Postind.htm>
4. *G.Clark and L.B.Sohn.* World Peace Through World Law. - Cambridge: Harward UP, 1960. - 282 p.
5. *Augusto Lopes-Klaros.* Implications of European Integration. World Order, 27.2 (Winter 1995/96), p. 35-48.
6. *The Universal House of Justice, The Promise of World Peace: To the Peoples of the World.*- Haifa, Israel, 1985.- 16 p.
7. *J.Tyson,* World Peace and World Government: From Vision to Reality.- Oxford: George Ronald, 1986. - 126 p.
8. *Russell B.* Has Religion Made Useful Contribution to Civilization? An Examination and a Criticism.- London: Watts & Co., 1930
9. *Russell B.* Religion and Science.-London: T. Butterworth-Nelson, 1935
10. *Richard N.Cooper.* International Cooperation: Is It Desirable? Is It Likely? - Harvard University, address given at the International Monetary Fund Visitors Center, 1988.

УДК 008

М.В.Дяченко

ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ ЛЮДСТВА

Акцентується увага на двох основних напрямках розвитку світового культурного простору: по лінії переборення замкненості національних культур; шляхом збереження і примноження культурної спадщини кожного народу, всебічного розвитку власних традицій і надбань

Всебічне освоєння культурної спадщини, періодичні звертання до неї нових поколінь є додатковим резервом вирішення проблем оновлення життя людства, стимулом прискорення його руху по шляху культурного прогресу. Потенціал культурної спадщини, як відомо, не зводиться лише до акумуляції досягнень вітчизняної, національної культури, він обов'язково охоплює і крапці досягнення співіснуючих національних культур. Ці досягнення, таким чином, набувають загальнолюдського, вселенського значення. Саме в процесі взаємодії культур викристалізовується загальнолюдське, загальнозначиме в національних культурних масивах. Воно є тим містком, який з'єднує культурні материки, на його основі відбувається інтеграція людської духовності. Культурні цінності, таким чином, виникаючи первісно в лоні національних культур, віддзеркалюючи інтереси окремих соціальних груп і прошарків, у процесі міжнаціонального, міжкультурного відбору підносяться до рівня загальнолюдських і створюють загальносвітову скарбницю культури.

Консолідація націй і культур - єдина розумна альтернатива ідео-